

УДК 338.5:633

БОДНАР О.В., канд. екон. наук

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

olga_bodnar@mail.ru

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДУКЦІЮ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ

В статті досліджено функціонування механізму ціноутворення на продукцію рослинництва в умовах невизначеності та ризиків, природою яких є стрімка девальвація національної валюти та значні темпи інфляції. Висвітлено особливості визначення рівня економічної ефективності виробництва продукції рослинництва в цих умовах. Автором проведена оцінка прибутковості цієї галузі в 2014 році з урахуванням інфляційних процесів. Проаналізовано купівельну спроможність населення України. Пропонуються шляхи досягнення рівновігдних умов функціонування усіх учасників продовольчих ланцюгів.

Ключові слова: рослинництво, ціна, ринок, інфляція, девальвація, продовольчі ланцюги, рентабельність, роздрібна торгівля, витрати, купівельна спроможність населення.

Постановка проблеми. В умовах економічної невизначеності та ризику, природою яких є стрімка девальвація національної валюти та значні темпи інфляції, значною мірою порушуються еквівалентність пропорцій у цінових співвідношеннях між ланками агропромислового комплексу. Це проявляється у викривленому баченні рівня доходності сільськогосподарського виробництва, зокрема галузі рослинництва. За цих умов також характерні необґрунтовані та різкі цінові зростання у роздрібній торгівлі, яка миттєво реагує на ажіотажний попит споживачів продовольчих товарів та повною мірою закладає економічні ризики в ціни на них. У сільськогосподарських товаровиробників менше можливості миттєво реагувати на девальваційні процеси, тут також значну роль відіграє експортоорієнтованість вироблюваної продукції. Особливо яскраво ці процеси проявилися на вітчизняних ринках рослинницької продукції у 2014/15 МР та потребують глибокого дослідження і обґрунтованих висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування механізму ціноутворення на аграрну продукцію, паритетності взаємовідносин між усіма сферами АПК, цінових продовольчих ланцюгів досліджувалися у працях відомих науковців: Шпичак О.М., Лукінов І.І., Пасхавер Б.Й., Ушачов І. Г., Сторожук О.О., Каплінски Р., Портер М., Тейлор Д. та інші [1-4].

Мета і завдання дослідження – визначення особливостей функціонування механізму ціноутворення на продукцію галузі рослинництва в умовах невизначеності та ризику, пошук шляхів досягнення рівновігдних умов функціонування усіх учасників продовольчих ланцюгів.

Матеріал і методика досліджень. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження є системне бачення та комплексний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, фундаментальні положення економічної теорії, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних економістів з проблем функціонування механізму ціноутворення на аграрному ринку, зокрема на рослинницьку продукцію. При дослідженні було використано метод системного та факторного аналізу, маркетингового дослідження, статистичний, монографічний, балансовий тощо. Інформаційною базою дослідження стали дані Державної служби статистики України, результати моніторингу окремих ринків, власні розробки і спостереження автора.

Результати досліджень та їх обговорення. У період значних інфляційних процесів та девальвації національної валюти для експортоорієнтованих культур, таких як пшениця, ячмінь, кукурудза, ріпак, насіння соняшнику через соняшникову олію, цінова ситуація внутрішнього ринку може бути більш вигідною, ніж для неекспортоорієнтованих. Оскільки вона більшою мірою залежить від кон'юнктури світового ринку, ніж від купівельної спроможності населення країни. Досліджено, що для динаміки цін на ці види продукції на внутрішньому і світовому ринках притаманна досить висока узгодженість у коливаннях. Не рідко падінню цін на світовому ринку відповідає більш глибоке падіння на внутрішньому. З іншого боку, зниження пропозиції експортоорієнтованих культур на світовому ринку на фоні зростаючого попиту створює зростаючі цінові

тенденції на світовому та відповідно і вітчизняному ринках, що проявилось у кінці 2014 – на початку 2015 рр.

Водночас слід відмітити про критичні умови в яких опинилися деякі сільськогосподарські підприємства. Зокрема, до кінця 2014 р. сільськогосподарськими підприємствами було реалізовано 45 % від валового збору кукурудзи, 66 % – пшениці, 63 % – насіння соняшнику. Товаровиробники, які продали переважну частину експортоорієнтованої продукції та не сформувавши запаси матеріальних ресурсів, на фоні зростання цін на енергоносії та недоступності кредитів, позбавлені фінансових ресурсів, які необхідні для проведення весняно-посівних робіт.

Слід відмітити, що в умовах значних темпів інфляції визначення рівня економічної ефективності виробництва продукції рослинництва має свої особливості. У разі значного зростання цін на матеріально-технічні ресурси, які необхідні для здійснення технологічного процесу, протягом виробничого циклу за тривалого обороту капіталу та зростання закупівельних цін на продукцію, особливо на експортоорієнтовану, яка тісно пов'язана із кон'юктурою світового ринку та курсом гривні до іноземних валют, складається необ'єктивне враження про високу дохідність галузі рослинництва. Це пов'язано з тим, що сільськогосподарські товаровиробники обліковують виробничі витрати безпосередньо на відповідних етапах технологічного процесу, проте під час реалізації рослинницької продукції та закупівлі матеріально-технічних ресурсів для наступного виробничого циклу вартість останніх є значно вищою [5]. Згідно з розрахунками проведених під керівництвом академіка НААН Шпичака О.М., при визначенні витрат виробництва на рослинницьку продукцію з урахуванням інфляційно-девальваційних процесів станом на початок 2015 року за песимістичними розрахунками, на відміну від даних оприлюднених Державним комітетом статистики України, у 2014 році виробництво пшениці, кукурудзи і ріпаку в сільськогосподарських підприємствах було збитковим – відповідно 7,2; 8,4; 12,1 % [6].

Зовсім в інших економічних умовах перебувають учасники продовольчого ланцюгу більш наближені до кінцевого споживача, зокрема роздрібна торгівля. В умовах невизначеності та ризику у цій ланці відбувається зростання цін, яке непропорційне до зростання вартості сировинних ресурсів. Цей учасник ринку одразу реагує на попит споживачів продовольчої продукції порівняно із сільськогосподарськими товаровиробниками, які продають більшість своєї продукції протягом порівняно короткого періоду.

У зв'язку з економічною ситуацією, що склалася в Україні, спостерігається значне зниження купівельної спроможності населення. Девальваційні процеси протягом 2014 р. зменшили можливість економічної доступності вітчизняних споживачів до продовольства втричі. Зокрема, у вересні 2013 року середній розмір заробітної плати в Україні складав 408 дол. США. В процесі девальвації національної валюти у лютому 2015 р. цей показник становив лише 128 дол. США. Використавши для порівняння купівельної спроможності населення як критерій ціну дизельного пального (найбільш універсальний і типовий товар у часовому і просторовому вимірі), то у вересні 2013 року на місячну заробітну плату пересічного українця можна було придбати 333 кг пального, тоді як у лютому 2015 році лише 133 л, або в 2,5 рази менше.

Значне падіння купівельної спроможності населення суттєво впливає на цінову ситуацію і дохідність неекспортоорієнтованих культур галузі рослинництва та зумовлює скорочення попиту на внутрішньому ринку. Відповідно це призводитиме до зниження ємності внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, збільшення безробіття, зниження доходності сільськогосподарських товаровиробників, і як наслідок, скорочення обсягів їх виробництва. Особливо це стосуватиметься тих видів продукції, які складають дорогу за енергетичною вартістю частину споживчого кошику, зокрема м'ясо і м'ясопродукти, молоко та молокопродукти.

Для експортоорієнтованих культур, таких як пшениця, ячмінь, кукурудза, ріпак, насіння соняшнику через соняшникову олію, зазначена тенденція не є такою загрозливою. Девальвація національної валюти, нестабільна економічна ситуація, попит на світовому ринку зумовили зростання цін на ці культури. За цих умов експортний напрям збуту зернових України є найбільш конкурентоспроможним.

За даних умов може виникнути загрозлива ситуація на вітчизняному ринку зерна. За низької купівельної спроможності населення України та підвищення світових цін на зерно існує небезпека значного вивезення за межі країни та як наслідок загроза продовольчій безпеці країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах невизначеності та ризику, що виникають внаслідок значних темпів інфляції та девальваційних процесів в економіці країни вважаємо за необхідне здійснити наступне:

- для визначення економічно обґрунтованого рівня цін на продукцію у всіх ланках продовольчого ланцюга потрібно створювати міжгалузеві узгоджувальні комісії цін, витрат і доходів за участю представників сільськогосподарських та переробних підприємств, торговельних організацій (оптової та роздрібною торгівлі), незалежних експертів, представників організацій по захисту прав споживачів та профспілкових організацій і державних сировинних лабораторій.

- для уникнення зазначених загроз на ринку зерна вважаємо за необхідне вводити відповідну адресну допомогу малозабезпеченим верствам населення, як у розвинутих країнах світу, шляхом забезпечення соціально значимими продуктами харчування, зокрема хліб та види продовольства тваринного походження, сировиною для виробництва яких є зерно.

- з метою недопущення критичного вивезення зерна за межі країни необхідно на державному рівні чітко узгоджувати обсяги наявного та експортованого зерна за його якісною структурою. Слід відмітити, що нині митними органами відстежуються потоки експорту зерна, зокрема пшениці в розрізі класів, проте немає відповідного контролю за якістю наявного в країні зерна.

- для нівелювання впливу волатильності світових цін на кон'юнктуру внутрішнього ринку рослинницької продукції необхідно диверсифікувати напрями використання виробленої продукції, що дозволить збільшити розмір доданої вартості виробленої в середині країни та відійти від сировинної спрямованості вітчизняного аграрного експорту. Також це сприятиме послабленню безробіття на селі; підвищенню доходів селян; збільшенню виробництва якісної вітчизняної тваринницької продукції, яка може заповнити низьку ємність вітчизняного ринку відповідними продуктами; уникненню завезення неякісної м'ясної продукції. Крім того для послаблення енергетичної залежності нашої держави частину зерна доцільно направляти для переробки на біоетанол в середині країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шпичак О.М. Економічні взаємовідносини сільськогосподарських підприємств зі сферою заготівель і переробки технічних культур / О. М. Шпичак. – К.: Урожай, 1987. – 152 с.
2. Kaplinsky R. A handbook for value chain research / [R. Kaplinsky, Morris M.] – IDRC. – 2000. – 109 с.
3. Porter M. Creating Shared Value [Електронний ресурс] / M. Porter, M. Kramer // Harvard Business Review. – Режим доступу: <http://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value/ar/pr>
4. Taylor D. Value chain analysis: an approach to supply chain improvement in agri-food chains / D. Taylor // International Journal of Physical Distribution & logistics Management. – 2005. – Vol. 35. – №10. – P. 744-761.
5. Методичні рекомендації оперативного визначення витрат виробництва та формування цін на продукцію сільського господарства і переробної промисловості в умовах інфляції // [Шпичак О.М., Маслоков Є.О., Протасов В.Ю. та ін.]; УААН. Ін-т аграр. економіки. – К., 1995. – 58 с.
6. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2015. – № 6. – С. 82-93.

REFERENCES

1. Shpychak, A.M. (1987), *Ekonomichni vzaemovidnosyny sil'skohospodars'kykh pidpriemstv zi sferoiu zahotivel' i pererobky tekhnichnykh kul'tur* [The economic relationship between agricultural enterprises with the scope of preparations and processing crops], Urozhaj, Kyiv, Ukraine, [in Ukrainian].
2. Kaplinsky, R. (2000), *A handbook for value chain research*, IDRC, Canada.
3. Porter, M. and Kramer, M. (2011), "Creating Shared Value", *Harvard Business Review*, [Online], available at: <http://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value/ar/pr> (Accessed 4 Murch 2015)
4. Taylor, D. (2005), "Value chain analysis: an approach to supply chain improvement in agri-food chains", *International Journal of Physical Distribution & logistics Management*, vol. 35, pp. 744-761.
5. Shpychak, O.M. Masliukov, Y.O. Protasov, V.Y. (1995), *Metodychni rekomendatsii operatyvnoho vyznachennia vytrat vyrobnytstva ta formuvannia tsin na produktiiu sil'skoho hospodarstva i pererobnoi promyslovosti v umovakh inflatsii* [Operational Guidelines definition of production costs and pricing of agricultural products and processing industry in terms of inflation], UAAN IAE, Kyiv, Ukraine, [in Ukrainian].
6. Shpychak, A.M. (2015), "Economic and institutional relations inconsistencies in the food chain under devaluation processes: towards a settlement", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 82-93, [in Ukrainian]

Функционирование механизма ценообразования продукции отрасли растениеводства в условиях неопределенности и риска

О.В. Боднар

В статье исследовано функционирование механизма ценообразования на продукцию растениеводства в условиях неопределенности и рисков, природой которых является стремительная девальвация национальной валюты и значительные темпы инфляции. Освещены особенности определения уровня экономической эффективности производства продукции растениеводства в этих условиях. Автором проведена оценка доходности этой отрасли в 2014 году с учетом инфляционных процессов. Проанализирована покупательная способность населения Украины. Предлагаются пути достижения равновыгодных условий функционирования всех участников продовольственных цепочек.

Ключевые слова: растениеводство, цена, рынок, инфляция, девальвация, продовольственные цепочки, рентабельность, розничная торговля, затраты, покупательная способность населения.

Надійшла 14.05.2015 р.